

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ

Σκοτεινός Βαρδάρης

βαλκανική μυθιστορία έρωτα και απώλειας

ΕΛΕΝΑ ΧΟΥΖΟΥΡΗ

Σκοτεινός Βαρδάρης

ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ ΕΡΩΤΑ ΚΑΙ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

Θέση υπογραφής δικαιούχου δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας,
εφόσον αυτή προβλέπεται από τη σύμβαση

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Στη σελίδα 8, φωτογραφία του Auguste Léon:
«Έλληνες πρόσφυγες από το Μελένικο», 1913.

Εκδόσεις Πατάκη – Σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία
Πεζογραφία – 458

Έλενα Χουζούρη, *Σκοτεινός Βαρδάρης.*
Βαλκανική μυθιστορία έρωτα και απώλειας

Υπεύθυνη έκδοσης: Ελένη Κεχαγιόγλου

Διορθώσεις: Ευαγγελία Δημητριάδου

Σελιδοποίηση: Κωνσταντίνος Καπένης

Φιλμ, μοντάζ: Μαρία Ποινιού-Ρένεση

Copyright © Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ (Εκδόσεις Πατάκη)

και Έλενα Χουζούρη, Αθήνα, 2018

Πρώτη έκδοση από τις εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα, 2004

Νέα έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Απρίλιος 2019

Κ.Ε.Τ. Γ205 Κ.Ε.Π. 184/19 ISBN 978-960-46-8202-0

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 801.100.2665, 210.52.05.600, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚ/ΜΑ: ΚΟΡΥΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ - ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ), 57009 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, Τ.Θ. 1213,
ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, 2310.75.51.75, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr> • e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μελένικο	9
Πόλεμος	110
Σαλονίκη	169
Ωγκύστ Λεόν: «Ημερολογιακές σημειώσεις» (13 Μαΐου-12 Ιουνίου 1913)	193
Σκοτεινός Βαρδάρης	232
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	273
ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΕΣ ΚΡΙΤΙΚΕΣ	275

Μελένικο

Σας βλέπω στη φωτογραφία. Όλους σας βλέπω. Είστε πολλοί. Είστε σε χώρο ανοιχτό. Μάλλον σε μια πλατεία. Μπροστά είναι τα παιδιά. Άλλα γονατιστά κι άλλα όρθια. Πίσω τους σε σειρές, οι μεγάλοι. Όλοι όρθιοι. Σκύβω να προσέξω τις λεπτομέρειες. Φοράτε οι περισσότεροι κοστούμια με λευκά πουκάμισα, κολάρα και λαιμοδέτες. Να και δύο με γραβάτες! Μπορεί και να 'ναι φοιτητές. Σίγουρα φοιτητές είναι... Από την ηλικία, το ύφος και τη στάση τους φαίνονται. Πού να σπουδάζουν άραγε; Στη Βιέννη γιατροί ή στο Βουκουρέστι δικηγόροι; Ό,τι και να σπουδάζουν, είναι τώρα εδώ, μέσα στη φωτογραφία με τη λεζάντα: «Έλληνες πρόσφυγες από το Μελένικο», σε αυτήν που είσαι κι εσύ. Σε αυτήν που θέλω να είσαι κι εσύ. Και θέλω να είσαι εκείνος ο ευθυτενής νέος με το λεπτό, ακόμη σχεδόν εφηβικό πρόσωπο και το κομψό κοστούμι, όπως ταιριάζει σ' έναν νεαρό ελληνοδιδάσκαλο που μόλις έχει αποφοιτήσει από το Διδασκαλείο της Θεσσαλονίκης. Σε υπολογίζω γύρω στα είκοσι, αν πάρω υπόψη

τη χρονολογία της φωτογραφίας: «1913»). Εστιάζω το βλέμμα μου επάνω σου. Στα μάτια σου. Είναι γαλανά και θυμωμένα. Πολύ θυμωμένα. Ο θυμός σου με τρομάζει. Μη με κοιτάζεις έτσι! Δε φταίω εγώ που βρίσκεσαι μέσα σε αυτήν τη φωτογραφία μαζί με τους άλλους πρόσφυγες από το Μελένικο. Φταίει αυτός που σας φωτογράφησε, τη στιγμή του μεγάλου θυμού. Μόλις τώρα το διαπιστώνω· είστε όλοι θυμωμένοι. Δε φωτογραφίζουν τους ανθρώπους τόσο θυμωμένους! Δεν έβλεπε εκείνος ο Γάλλος φωτογράφος ότι πίσω από τα φράγκικα ρούχα σας και τους λαιμοδέτες λυσομανούσε ένας τρομακτικός θυμός; Πώς σας πλησίασε; Πώς σας έπεισε;

Η μέρα είναι φθινοπωρινή. Τα χρώματα στη φωτογραφία δείχνουν ότι είναι μια γλυκιά φθινοπωρινή μέρα. Ίσως τέλη Σεπτεμβρίου, αρχές Οκτωβρίου πιθανόν. «Κύριοι, σας παρακαλώ» τον ακούω να σας λέει στα γαλλικά. Έχει ήδη συνεννοηθεί με τους δύο νεαρούς φοιτητές. Εσύ τον κοιτάζεις καχύποπτα. «Μια φωτογραφία, συμπατριώτες» ακούω τώρα τους φοιτητές· «να βγάλουμε μια φωτογραφία. Όλοι μαζί. Για ενθύμιο. Για να μην ξεχάσουμε». Εσύ μπαίνεις στο κάδρο, εκεί στη δεύτερη σειρά, πίσω από τα παιδιά. Από το ύφος σου όμως είναι φανερό· για την αναγκαιότητα αυτής της φωτογραφίας δεν έχεις πειστεί. Ή μήπως σ' ενοχλεί η παρέμβαση του Γάλλου; Ή ίσως η ψεύτικη πόζα που μπορεί να κρύβει αλήθειες τις οποίες εγώ προς το παρόν, καθώς βλέπω τη φωτογραφία, δε φαντάζομαι· πολύ περισσότερο, δεν έχω αρχίσει να τις επινωώ. Το πιο πιθανόν είναι ότι προσπαθείς

να ξεχάσεις. Να στήσεις τις ημέρες σου και τα χρόνια σου από δω και πέρα.

Ήρθες σε αυτήν τη μικρή πόλη άρον άρον, μαζί με τη μάνα σου και τις μικρότερες αδελφές σου και όλους τους άλλους. Επάνω σε κάρα και σε άλογα. Πριν υπογραφεί εκείνη η Συνθήκη, σχεδίαζες να μείνεις και να διδάξεις στο Μελένικο. Μόλις είχες επιστρέψει άλλωστε. Με το χαρτί από το Διδασκαλείον της Θεσσαλονίκης στην τσέπη και την περηφάνια στο τοξωτό σου μέτωπο. Ελληνοδιδάσκαλος στη γενέτειρα. Ο πατέρας σου είχε δικαιωθεί. «Να πας στο Βουκουρέστι, να σπουδάσεις σαν τον Θεόδωρο» σου έλεγε ξανά και ξανά η μάνα σου. «Θα πάει στη Σαλονίκη» της το ζέκοβε ο πατέρας σου «στο Διδασκαλείον! Άσε τα Βουκουρέστια κατά μέρος. Δε φτάνουν οι παράδες». Εσύ πήγαινες στο Ελληνογυμνάσιον κι ο νους σου ήταν τότε να τελειώσουν τα μαθήματα για να σκαρφλώσεις με τον συνομήλικό σου Θεόδωρο στους βράχους.

Μελένικο, Μέλνικ' όνομα ωραίο, το προφέρεις και νομίζεις πως γλυκαίνεις τον ουρανίσκο σου με μέλι. Όμως, καμιά σχέση δεν είχε με μέλι· με κρασί είχε. Γλυκόπιωτο κρασί. Κρασάδες φημισμένοι οι Μελενίτικοι. Είχαν τρυπήσει, γράφουν τα βιβλία, τους λευκούς κατακόρυφους βράχους που επάνω τους ακουμπούσε η βυζαντινή τους πολιτεία, και φυλούσαν εκεί τα βαρέλια για να διατηρούν σε καλή θερμοκρασία τα κρασιά τους και να τα μοσχοπουλάνε σε κοντινές και μακρινές αγορές.

Μια μέρα ανοιξιάτικη ήρθε στην πόλη ένας Γάλλος δημοσιογράφος. Πώς βρέθηκε εκεί; «Θέλει να γράψει μια ιστορία» σου είπε ο Θεόδωρος. «Ιστορία; Τι ιστορία;» τον

ρώτησες με απορία. «Να, μια ιστορία για τα όσα συμβαίνουν στην πόλη μας». «Μα τι συμβαίνει στην πόλη μας;» απόρησες. «Δεν ξέρω, αλλά αυτός θα τα γράψει, γιατί είναι δημοσιογράφος. Λένε ότι δημοσιογράφος είναι αυτός που γράφει ιστορίες τις οποίες οι άλλοι δεν ξέρουν, αλλά αυτός ξέρει» σου απάντησε ο Θεόδωρος.

Συνάντησες τον Γάλλο δημοσιογράφο πρώτη φορά έξω από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου και μια δεύτερη τον είδες να βγαίνει από τα Λουτρά. Τι όμορφος που ήταν. Τι ωραίο κοστούμι φορούσε. Και τι μπέρτα ήταν εκείνη. Από τότε αγάπησες τις μπέρτες. «Ο φοιτητής με τις μπέρτες» σε φώναζαν στο Διδασκαλείο της Θεσσαλονίκης.

Είχες μεγάλη επιθυμία να μιλήσεις στον Γάλλο δημοσιογράφο. Ότι δηλαδή δεν είχες αισθανθεί με τον Γάλλο φωτογράφο. Σαν να το ένοιωθες ότι εσένα σου άρεσαν οι λέξεις· όχι οι εικόνες. Γιατί δεν ήξερες βέβαια όταν τον θαύμαζες καθώς έβγαινε από τα Λουτρά, όπου πριν από λίγο με το ωραίο λευκό και απαλό κορμί του γυμνό παραδινόταν στις ποικίλες ανατολίτικες ηδονές, ότι ο Μισέλ Ζαρρύ, επιστρέφοντας στην πατρίδα του στο Παρίσι, σ' εκείνην τη σοφίτα, στη συνοικία Σαιν-Ζερμαίν ντε Πρε, έχοντας ακόμη το πάθος στο κορμί του και τις ομορφιές στο βλέμμα του, θα σκύψει στο χαρτί και θα γράψει: «Μελένικο! Εκπληκτική πόλη. Όμοιά της δεν υπάρχει στη γη. Το βουνό απλώνει μπροστά μας τις σχισμένες, κομματιασμένες πλευρές του. Το κυρίως σώμα του είναι χαραγμένο. Σε κάθε ρωγμή έχουν φυτρώσει σπίτια. Τη νύχτα οι λόφοι του Μελένικου είναι ο τόπος συνάντησης όλων των τεράτων που μορφάζουν και τα κάνουν όλα

άνω κάτω. Πίσω από τα ανοίγματα, πάνω από τα αυλάκια, μέσα από τις κατολισθήσεις χιλιάδες νάνοι και γίγαντες δίνουν τα χέρια σαν να πρόκειται να χορέψουν μια φαραντόλα».

Στους βράχους αυτούς σκαρφάλωνες κι εσύ μαζί με τον Θεόδωρο ν' αγναντέψετε. Πάνω στο αγνάντεμα άρχιζε ο Θεόδωρος τις ιστορίες. Τις ξεκινούσε λέγοντας πάντοτε: «Θα σου πω ένα παραμύθι, μα τι παραμύθι, ένα παραμύθι παραμύθαρο...» κι έτσι σου έμεινε κι εσένα, και για να μας ξεφορτωθείς, όταν στα πολύ πολύ κατοπινά χρόνια έγινες παππούς, μας έλεγες: «Θα σας πω ένα παραμύθι, μα τι παραμύθι, ένα παραμύθι παραμύθαρο...». Και σταματούσες εκεί, γιατί εμείς σκάγαμε στα γέλια. Αλλά είμαι σίγουρη ότι ο Θεόδωρος δε σταματούσε εκεί. Και ότι δεν ήταν το αγνάντεμα που σε τραβούσε να σκαρφαλώνεις μαζί του στους βράχους μετά το σχολείο. Εκείνες οι ιστορίες ήταν για άντρες ψηλούς, θεόρατους, που δήθεν τους είχε δει –(ναι, αλήθεια σου λέω!–) να έρχονται τα βράδια με την πανσέληνο, να ξεγυμνώνονται και να κάνουν ακατονόμαστα πράγματα. «Τι πράγματα;» ρωτούσες εσύ. «Ακατονόμαστα, ακατονόμαστα» επέμενε ο Θεόδωρος, χωρίς να ξεσφραγίζει το στόμα του για τα παρακάτω. Και έτσι σ' άφηγε με την απορία και σ' έκανε να ξανασκαρφαλώνεις μαζί του στους βράχους: «Έλα, σήμερα θα σου πω κι άλλα για κείνα τ' ακατονόμαστα» σου έλεγε και σε προσκαλούσε. Όταν φτάνατε λαχανιασμένοι επάνω, μουσκίδι από τον ιδρώτα, τα γύριζε από δω, τα γύριζε από κει, «...ώσπου συνέβη κάτι τρομερό χτες το βράδυ» σου έλεγε τέλος. «Αυτοί ξανάρθαν,

αλλά είχαν και μια γυναίκα μαζί τους, και ξέρεις ποια ήταν, ξέρεις ποια ήταν; Δε θα το πιστέψεις αν σου πω, η Ελένη, ναι, η Ελένη, η κόρη του Δούκα και... ξέρεις, τίποτε δε φορούσε, τίποτε σου λέω, μόνον τα μαλλιά της τη σκέπαζαν...» «Η Ελένη;» διέκοπτες εσύ με την καρδιά ταμπούρλο. «Ναι, ναι» συνέχιζε αυτός. «Γιατί; Τι σε νοιάζει; Μη μου πεις ότι σε νοιάζει...» σου πετούσε και σε κοιτούσε με μάτι σουβλερό. Μέχρι την ημέρα εκείνην που έφυγες για πρώτη φορά για τη Θεσσαλονίκη, ο Θεόδωρος δε σου είχε αποκαλύψει τι έκανε η Ελένη γυμνή, με μοναδικό σκέπασμα τα ολόξανθα μαλλιά της, με τους ψηλούς θεόρατους άντρες που έρχονταν επάνω στ' άλογα. Δεν είχες βέβαια αποκαλύψει τι σου είχε πει ο Θεόδωρος ούτε εσύ, με τη σειρά σου, στην Ελένη το βράδυ που συναντηθήκατε λίγο έξω από το αρχοντικό της, κάτω από τη λυγερόκορμη λεύκα, δίπλα στη λόφκα.¹

«Πάω να τραβήξω νερό, σκάσαμε· τι ζέστη κι αυτή φέτος!» είχε πει στη μάνα της η Ελένη. «Τέτοιαν ώρα;» απόρησε η μεστωμένη Μελενίκια, της παλιάς βυζαντινής οικογένειας Λασκάρεως. «Δεν αφήνεις αύριο, να πάει η παρακώρη; Εσύ να τρέχεις στη λόφκα! Δεν είναι της σειράς σου». Αλλά η Ελένη είχε επιμείνει: «Ζεσταίνομαι, θέλω να ρίξω νερό στα μαλλιά μου, άσε τώρα, η παρακώρη είναι στην κουζίνα, φτιάχνει το βραδινό, θες να φτάσει ο πατέρας και να μην είναι έτοιμο;». Και κατά τον

---

1. Λόφκα: Ρηχό φρεάτιο, μέσα σε βράχο, όπου μαζευόταν το λιγοστό νερό των πηγών.

γνωστό της τρόπο, η ευφυής και ωραιοτάτη δεκαπενταετής τότε Ελένη, άρτι αποφοιτήσασα από το Ελληνογυμνάσιον Μελενικίου βαθμολογηθείσα με άριστα, την είχε πείσει και είχε σπεύσει στη λόφκα.

«Πες μου τουλάχιστον: Από πού έρχονται αυτοί οι άντρες;» ρώτησες σχεδόν άγρια τον Θεόδωρο μια μέρα. Είχε πια εξαντληθεί η υπομονή της φαντασίας σου, επιθυμούσες έστω μια στάλα πραγματικότητας. Και τότε ο Θεόδωρος γύρισε και σε ατένισε μ' ένα βλέμμα τόσο μακρινό, που ένιωσες να τρέμεις από ένα σπάνιο ρίγος. «Μα από πού αλλού, Στέφανε; Από το Βυζάντιο. Ο Βελισάριος και οι στρατηγοί του» σου απάντησε.

Στη φωτογραφία που σας τράβηξε ο Γάλλος φωτογράφος ο Θεόδωρος δεν είναι μαζί σας. Έγιναν τόσα και τόσα μέχρι τότε, που οι ιστορίες του Θεόδωρου δεν έμοιαζαν πλέον παρά αποκυήματα ενός σαλεμένου νου που, ωστόσο, βλέπει πέρα από τους γνωστικούς. Καθόλου δεν τις είχες αυτές τις ιστορίες στον δικό σου νου τη μέρα της φυγής: πολύ περισσότερο, δε νοιαζόσουν για τον Θεόδωρο, το αντίθετο μάλιστα, και όχι χωρίς λόγο: ίσως και να το 'πες δυνατά κάποια στιγμή, έτσι ώστε η μάνα σου, από κει που άρπαζε ό,τι μπορούσε να χωρέσει στο κάρο, να γυρίσει και να σου πει: «Τι μιλάς μόνος σου; Ζουρλάθηκες;».

Πάνω στην αναμπουμπούλα του μεγάλου ξεσηκωμού αρκετοί χάθηκαν. Και ο πατέρας σου χάθηκε. Το βράδυ της ημέρας που υπογράφηκε η Συνθήκη² ήρθε στο σπίτι

---

2. Πρόκειται για τη Συνθήκη του Βουκουρεστίου που υπογράφηκε στις 29 Ιουλίου 1913 ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις και στα

αργά. Βαρύς, ασήκωτος, δεν του 'παιρνες κουβέντα. «Μας έδωσαν στους Βούλγαρους» είπε ύστερα από ώρα. «Φεύγουμε όλοι τις επόμενες μέρες. Κατεβαίνουμε στην Ελλάδα». Σου έκανε εντύπωση πόσο τόνισε το «όλοι» και το «Ελλάδα».

Τώρα, εκεί στη φωτογραφία, είστε στην Ελλάδα. Σε μια μικρή βορειοελλαδική πόλη, το Σιδηρόκαστρο. Ο Γάλλος φωτογράφος τράβηξε και το Σιδηρόκαστρο. Βλέπω κεραμιδένιες στέγες διάσπαρτες ανάμεσα σε δέντρα και πλαγιές. Γύρω γύρω, βουνά. Στο βάθος, σ' ένα ύψωμα, το κάστρο. Την είχες ακουστά αυτή την πόλη. «Ντεμίρ Χισάρ» την έλεγαν πριν μπει σ' αυτήν ο ελληνικός στρατός, «Ντεμίρ Χισάρ» που θα πει «Σιδηρόκαστρο». Ερχόταν ο πατέρας σου εδώ και πουλούσε κρασιά· παλιά, πριν αρχίσουν οι αναμπουμπούλες. «Θα πάμε στο Ντεμίρ Χισάρ» είχε προσθέσει ο πατέρας σου μετά το «Ελλάδα». «Είναι κοντά. Θα φύγουμε το βράδυ και το πρωί θα 'μαστε εκεί. Έχουμε φίλους εκεί. Θα μας βοηθήσουν. Έπειτα βλέπουμε. Μπορεί να τραβήξουμε και κατά τη Σαλονίκη» είχε προσθέσει.

Πώς ήταν ο πατέρας σου Ιωάννης το γένος Φουρτούνα; Δεν μπορώ να τον δω στη φωτογραφία, γιατί δεν είναι ανάμεσα στους άλλους. Αν δεν είχε μεσολαβήσει εκείνο το μακελειό, θα ήταν στο Σιδηρόκαστρο, στην πόλη που γνώριζε καλά, και όχι μόνο χάρη στο εμπόριο και στους φίλους του, αλλά και χάρη στη Βασιλική που τον

εμπόλεμα κράτη του Β' Βαλκανικού πολέμου. Σύμφωνα με αυτήν, το Μελένικο παραχωρήθηκε στη Βουλγαρία.

είχε ξετρελάνει, και υποπτεύομαι ότι αυτή ήταν τελικά η αιτία του χαμού του, αυτή η πανέμορφη βουλγαρόφωνη. Μπορώ λοιπόν να τον φανταστώ, ψηλόκορμο, αδύνατο στη φτιαξιά του, ξανθό, γαλανό όπως είσαι κι εσύ, αεικίνητο μικρέμπορο κρασιών να σκαρφίζεται χίλια δυο για να πουλάει σε καλύτερες τιμές, κιμπάρη και γαλαντόμο, αλλά σ' εσάς σκληρό και απότομο και αυστηρό· θρήσκο από την άλλη, μικρά να σας μαθαίνει τα Ευαγγέλια. «Εμείς, εδώ που είμαστε, πρέπει να τα ξέρουμε αυτά απ' έξω· δεν τους βλέπεις τους άλλους τι μαγειρεύουν...» σας έλεγε. Και δεν εννοούσε βέβαια τους Τούρκους· έτσι κι αλλιώς, αυτοί ήταν· δεν ήταν εκεί· δεν είχε καμιά σημασία πια· προπαντός από τότε που είχαν μαζευτεί και είχαν φτιάξει το Κοινό του Μελενίκου,³ οι Μελενίκιοι είχαν ήσυχο το κεφάλι τους και διαφέντευαν μόνοι τα του οίκου τους. Με το «άλλους» εννοούσε τους Βούλγαρους, όχι όλους βέβαια, αλλά αυτούς τους «αφηνιασμένους», όπως τους έλεγε, που είχαν λυσσάξει να τους κάνουν και αυτούς εξαρχηκούς.

Τον άκουγες, μικρός, που μιλούσε με τόσο πάθος εναντίον των Βουλγάρων και δεν καταλάβαινες το γιατί. Εσύ τα έβρισκες μια χαρά στο τσιλίκι με τον Γκεόργκι. Τον

---

3. Κοινό του Μελενίκου: Καταστατικό, σύμφωνα με το οποίο διοικούνταν η ελληνική κοινότητα. Ψηφίστηκε τον Απρίλιο του 1813, διαπνεόταν από τις φιλελεύθερες και δημοκρατικές αρχές και μαζί μ' εκείνο της Μυκόνου συνιστούν ριζοσπαστικές καταστατικές πράξεις που προαναγγέλλουν παρόμοια καταστατικά τα οποία συντάχθηκαν στις οθωμανικές ελληνικές κοινότητες το δεύτερο μισό του δέκατου ένατου αιώνα.

λυπόσουν κιόλας τον Γκεόργκι, φορούσε πάντοτε το ίδιο πανταλόνι, λερωμένο τις περισσότερες φορές, αλλά τι πείραζε; Μια φορά τού πήγες κάτι περίεργες καραμέλες που ο πατέρας σου είχε φέρει από τη Σαλονίκη. Να δεις χαρές ο Γκεόργκι! Την επαύριο, που ξανασυναντηθήκατε, ο Γκεόργκι περπατούσε προσεκτικά με τις χουφτίτσες του ενωμένες σαν να έκρυβε κάτι σπουδαίο. Ένα «τσίου τσίου» ακουγόταν από μέσα. «Τι κρύβεις εκεί, Γκεόργκι;» τον είχες ρωτήσει με τη γνωστή σου περιέργεια. «Πουλάκι. Έφερα εσένα πουλάκι» είχε απαντήσει εκείνος και άνοιξε τις χούφτες του για να ξεπροβάλει το μικροσκοπικό κεφαλάκι ενός νεογέννητου κλωσόπουλου.

«Τι είναι οι “εξαρχικοί”;» ρώτησες τον πατέρα σου μια Κυριακή πρωί. Μόλις είχε τελειώσει η κυριακάτικη λειτουργία στους Αγίους Θεοδώρους, στη Μητρόπολή σας, όπου ο Ιωακείμ είχε με πάθος υπόγειο, αλλά όχι λιγότερο από του πατέρα σου, επισείσει τον μεγάλο εθνικό και θρησκευτικό κίνδυνο των εξαρχικών: «Γρηγορείτε, Έλληνες, χριστιανοί του Μελένικου. Γρηγορείτε, ο εχθρός καιροφυλακτεί». Εσύ δεν τον έβλεπες να καιροφυλακτεί και με τον Γκεόργκι προχθές είχατε δεθεί με δεσμό αίματος και ούτε είχες πολυκαταλάβει τις διαφορές που έχουν οι εξαρχικοί από τους πατριαρχικούς και σε τι βλέπουν τη φιλία σου με τον Γκεόργκι. Εκείνο που ένιωσες όμως με τη δεκάχρονη ψυχή σου ήταν ότι ο πατέρας σου, αυτός ο λεβέντης άντρας, φοβόταν. Κι αυτός ο πατρικός φόβος σε διαπέρασε κι εσένα, και την άλλη μέρα που συναντηθήκατε με τον Γκεόργκι, χωρίς να το θέλεις –«τ’

ορκίζομαι εις τον Κύριον Ημών Ιησούν Χριστόν» μονολογείς— τον κοίταξες αλλιώς.

Δέκα χρόνια αργότερα, τη μέρα του μεγάλου φευγιού, καθώς το κάρο που μετέφερε ό,τι από τα υπάρχοντά σας είχαν διασώσει η μάνα και η μάμμη σου, με τα μάτια τους πρησμένα από το κλάμα, όχι μόνο για τον άδικο και παντοτινό ξεριζωμό, αλλά και για τη φοβερή είδηση του χαμού του πατέρα σου, σε ενέδρα, τα ξημερώματα, έξω από το Ντεμίρ Χισάρ, καθώς λοιπόν το βαρυφορτωμένο κάρο έστριβε από το τζαμί για να βγει στον μεγάλο δρόμο, νόμισες πως πήρε το μάτι σου τον Γκεόργκι. Όχι! Αυταπάτη ήταν... Ήξερες ότι ο μικρός Βούλγαρος φίλος σου βρισκόταν στη Σόφια, αξιωματικός στην προσωπική φρουρά του βασιλιά Φερδινάνδου Α΄.

Σε βλέπω με το κορμί στητό στη φωτογραφία, το κεφάλι σου ελαφρά γερμένο πίσω, το βλέμμα σου περήφανο και ευγενικό συγχρόνως, το στόμα σου σφιχτό, να δείχνει αποφασιστικότητα, κι εγώ να σκέφτομαι ότι έχεις όλη τη ζωή μπροστά σου. Είμαι σίγουρη ότι έτσι θα σκέφτεσαι κι εσύ. Να το είχε καταλάβει άραγε και ο Γάλλος φωτογράφος που σας απαθανάτισε εκείνην τη γλυκιά φθινοπωρινή μέρα του 1913; Εσάς, τους Μελενίκιους πρόσφυγες, που δε μοιάζετε με άλλους πρόσφυγες, έτσι κοστουμαρισμένοι που είστε, με τους λαιμοδέτες και τις ρεπούπλικές σας, λες και μόλις έχετε βγει από την κυριακάτικη λειτουργία και έχετε στηθεί για μια αναμνηστική φωτογραφία. Μοναδική παραφωνία, τα δύο ξυπόλυτα παιδάκια στην πρώτη σειρά.